

Begijnen en begijnhoven vermeld in de Turnhoutse Schepenregisters van de 15e eeuw

Jef Van den Bergh, april 2016

In het Turnhouts Stadsarchief zijn drie Schepenregisters bewaard gebleven. Zij omvatten ruim 3.200 akten uit de jaren 1427 tot 1457. Een 24-tal daarvan maakt melding van begijnen of van Begijnhoven, en wel voor het Turnhouts begijnhof van 1449 tot 1457 en voor het begijnhof van Herentals in 1406 en 1428.

Deze schepenakten bevatten informatie die, hoewel fragmentarisch, toch enige merkwaardige aspecten belicht, en de schaarse gegevens over die periode aanvult. Zij bieden een kijk op de microcosmos van het begijnhof met zijn instellingen, begijnen, meesteressen, pastoor, buren en directe omgeving.

In de mate van het mogelijke werden de akten ingedeeld volgens thema, en komt ook de omgeving van het begijnhof aan bod.

De huidige begrippen van eigendom en privaat bezit waren indertijd nog onbekend; het gebruiksrecht van gronden stond voorop. Als regel werd gedacht en gehandeld in termen van gebruiksrecht als eeuwige of levenslange erfpacht, en niet van eigendom (*i*). Alleen zo kunnen de zakelijke rechten op onroerend goed zoals behandeld in de schepenakten goed begrepen worden. Erfpachten werden vaak verkocht, zo kon de erfverpachter een rente omzetten in een som geld.

De tot heden oudste vermelding van een *curtis beghinarum* (begijnhof) in Turnhout wordt aangetroffen in cijnsrollen van het Land van Turnhout uit 1340 (*ii*).

De oudste en indirecte vermelding van het Turnhouts begijnhof wordt aangetroffen in een losse schepenbrief van 1 mei 1342. Het betreft de erfverpachting van een woning met aanhorigheden "sitam in platea qua itui versus curtem beginarum in Turnout" gelegen in de straat die naar het Begijnhof van Turnhout gaat, in de huidige Begijnenstraat dus.

De Infirmierie

De Infirmierie van het begijnhof verschijnt als rechtspersoon en wordt vertegenwoordigd door een begijn, meest de Meesteres verantwoordelijk voor de Infirmierie. De Infirmierie wordt in het aangetroffen Middelnederlands wisselend vermeld als 'firmarie', 'formeriën', 'bermerie' of 'firmeriën'.

De eerste vermelding in de schepenregisters dateert van 1 oktober 1428 : Lysbetten Blox koopt een erfpacht ten voordele van de " Formeriën te Turnout int Beghijnhof ", de erfpacht rust op een stuk land genaamd Sclerx Hof bij Neder Lokeren.

Op 15 april 1429 koopt dezelfde Lysbetten Blox een erfpacht tot behoef der "Firmariën te Turnout int Beghynhof".

Op 8 mei 1445 verschijnt Marie Sthynen die een erfpacht koopt namens de "Firmarie inde Begynhove".

12 juni 1445 : Margrieten van Plassendonck verkoopt een erfpacht. Deze zal na overlijden van beide koopsters toekomen aan de " Firmariën inden Beghynhove ". Margrieten heeft deze erfpacht "ontfaen", ontvangen dus, van Jan Van Loen. Deze Jan Van Loen was schepen van de Stad Turnhout en een niet onvermogen man.

Op 25 augustus 1445 verschijnt Ghertrui Van Alfen en wel als "meesteresse der fermariën vanden begynhove " en bewijst een erfpacht aan Margrieten Sthynen en haar broers en zuster.

11 februari 1450: namens Jan Van Parys wordt een erfpacht bevestigd die te leveren is door de Infirmierie van het begijnhof vertegenwoordigd door Lysbetten Hoex. De erfpacht rust op huis en hof van Janne Grielens gelegen in de Potter strate - de huidige Paterstraat - en ligt op de zuidelijk hoek " aent straetken daermen gaet ter Meren weert ". Dit "straetken" is de huidige Korte Begijnenstraat die leidt naar de Meerloop, een in 1932 gedempte waterloop (zie kaart 1).

Op 19 april 1450 wordt de Infirmierie vermeld als vroegere eigenaar van een erfpacht op een beemd in Papenbrugge. De verkoper van deze erfpacht waarborgt koper voor eventuele aanspraken door de Meesteres van het begijnhof in zoverre dat de Infirmierie er vroeger eigenaar van was.

Samengevat wordt de Infirmierie over een periode van 22 jaar zevenmaal vermeld als erfpachter of erfverpachter wat wijst op een actief beheer van het vermogen. Een achtste vermelding dateert van 8 december 1449, en wel als westelijke buur van een weide aangekocht door het Heilig Kruis.

Aleyten Cleys Thys, begine

Aleyten Cleys Thys wordt *viermaal* vermeld. Haar naam laat vermoeden dat zij de dochter was van Cleys Thys.

Aleyten verschijnt de eerste maal op 6 november 1427 en wel als "Aleyten Cleys Thys de begine" . Zij verkoopt een erfpacht op een eusel (een weide omsloten door bos of bomen) genaamd Creyts Goerken. Koper is Jan Grielens de "tymmerman".

Op 16 mei 1439 koopt Aleyten Cleys Thys een erfpacht wegend op een erf geheten dat Voirlant en gelegen te Zeverdonk. Dat het hier om dezelfde Aleyten gaat mag afgeleid worden uit het gegeven dat de erfpacht - zeven lopen erfrogs - jaarlijks geleverd moet worden in het begijnhof van Turnhout. Na het overlijden van Aleyten zal deze erfpacht overgaan op

haar dochter Clemeycien en evenzeer te leveren zijn in het begijnhof. Na beider overlijden zal de erfpacht overgaan naar wettige erfgenamen : " der voirs Aleyten gherechten wittige oyre ende erfghenamen ende nerghens anders", dus naar de familie Thys.

Op 18 mei 1451 kopen Aleyten Cleys Thys en haar dochter Clemeytien een erfpacht op een huis inde Potterstrate (huidige Paterstraat).

Op 2 september 1452 tenslotte verschijnen "Aleyten Cleys Thys begine en haar dochter Clemeytie" en verkopen gezamenlijk een erfpacht.aan Lysbetten Grielens, dochter van de voormelde timmerman Jan Grielens.

Duidelijk is dat Aleyten als begijn een dochter had, en dat moeder en dochter samen woonden op het begijnhof van Turnhout. Bovendien suggereert de tekst dat de dochter op het Begijnhof zal blijven wonen na overlijden van haar moeder, al wordt Clemeyrien zelf niet als begijn vermeld. Ook is klaar dat een begijn over haar eigen goederen en bezit bleef beschikken, en vrij was deze naar eigen inzicht te beheren.

Het Heilichs Cruys inde Beghijnhove

Net zoals de Infirmierie wordt het Heilig Kruis vermeld als rechtspersoon, en dit ook eenmaal als de 'Kapel van het Heilig kruis'.

In 1438 treedt Kerstine Vanden Daesdonc op namens de koper zijnde het " Heilichs Cruys int Beghynhof "; de akte vermeldt niet wat gekocht wordt.

Op 12 september 1446 verschijnt Geertruyden Van Alfen namens het Heilichs Cruys. In de akte erkennen drie verschillende debiteuren een geldsom schuldig te zijn, met name Jan Wagemans, Heilwich Ketelbuyters en ook Cole Heyns.

De schuld van Jan Wagemans belooft twee Saluyten. Een saluyt is de benaming van een oorspronkelijk Franse gouden munt, aldus genoemd omdat op de ene zijde "de Engelse groetenis" - de begroeting van Maria door de engel - was afgebeeld.

Op 8 december 1449 koopt het Heilig Kruis van het begijnhof vertegenwoordigd door Lysbetten Hoex een eusel. Dit eusel ligt west van de Infirmierie en noord van de "bogaert" (boomgaard) van de Hertog.

Op dit eusel rusten twee erfpachten in geld te betalen aan resp. het Godshuis van Postel en het Kapittel van Turnhout. En zo hadden deze twee instellingen alvast een belang bij het welvaren van het Turnhouts Begijnhof...

Op 6 maart 1454 koopt Mariën Sthynen, Meesteres van het begijnhof van Turnhout een viertel rog erfpacht namens de Kapel van het Heilig Kruis. Deze erfpacht betreft een eusel gelegen achter het begijnhof. Ten zuiden ligt de boomgaard van de Hertog en ook de "Beghynen grecht", aan de westzijde het erf van het "Heilichs Cruys vanden voirs Beghynhove".

Op 20 november 1455 verkoopt Margrieten Sthynen een erfpacht op een eusel gelegen achter en ten noorden van het begijnhof. De akte vermeldt dat het Heilig Kruis ook een erfpacht heeft op dit eusel.

Verder in dit artikel wordt nader ingegaan op de topografische aanduidingen die de schepenakten ons bieden over de omgeving van het begijnhof.

Juffrouw Elsen Van Lynep, afkomstig van het bisdom Keulen, begijn te Turnhout, en camerwive wijlen Hertogin Vrouw Johanna

Een schepenakte van 12 december 1428 houdt de bevestiging in van een betaling gedaan door here Laureyns Van Severdonck ende here Gheert Heyaerts, priesters en als executores here Jan Heyaerts, in handen van here Wouter Wynkens, parochiaan van het begijnhof, en van Claus Colen. De gelden zijn bestemd voor Juffrouw Elsen Van Lynep en Juffrouw Soeten Van Colen.

Uit deze schepenakte tekst blijkt geen nader verband tussen deze laatste twee personen en het begijnhof.

Maar over Elsen van Lynep biedt Kan. E.J Jansen (*iii*) heel wat meer informatie.

Zij wordt vermeld in een open brief uit Brussel van 24 februari 1427 waarbij de Hertog 'tot wederseggens toe' de som geeft van 10 cronen vranx (Franse kronen) te betalen door de rentmeester van Turnhout aan joncvrouwe Else Van Lyniep.

Deze laatste overleed op 16 juni 1434 en wordt vermeld in het Jaargetijdenboek van het St. Pieterskapittel aan wie ze een erfpacht schonk. Zij wordt daar in het Latijn "domicelle" genoemd, en in de Middelnederlandse open brief als "camerwive wijlen Vrouw Johanna, hertogin van Luxemburg, van Brabant en van Limburg zaliger gedachtenis". Hertogin Johanna overleed op 1 september 1406.

Een akte van 1418 noemt Else de Lyncix, van het bisdom Keulen en begijn te Turnhout, die een kapelanij stichtte te ere van het Heilig Sacrament aan het altaar van het Heilig Kruis in de Begijnenkerk. Kan. Jansen vermoedt sterk dat het om dezelfde persoon gaat.

Samen met Jan Heyaert, cantor en kanunnik, stichtte Juffrouw Elsa de Lyncix, begijn en uit het bisdom Keulen, op 14 maart 1418 de kapelanij van het Heilig Sacrament aan het altaar van het Heilig Kruis in de Begijnenkerk. Medestichter was Laurentius de Zevendonck, kanunnik van St Hermes Rothnacensis (Ronse) die tevens procurator was van Else de Lyncix, begijn te Turnhout.

En inderdaad, de voornoemde betaling in handen van here Wouter Wynkes betreft een geldsom die Henric Vander Kelen, Rentmeester van Turnhout beloofd had te betalen aan here Jan Heyaerts.

Juffrouw Elsen Van Lynep was een vooraanstaande dame, bekend met priesters en kanunniken van Turnhout en Ronse, en ook met het hertogelijke hof waar haar diensten duidelijk gewaardeerd werden. Als medestichtster van de kapelanij van het Heilig Sacrament

aan het altaar van het Heilig Kruis speelde zij een rol in de uitbouw de religieuze uitstraling van het begijnhof.

Wij mogen vermoeden dat zij vaak door de "boschpoort" naar het hertogelijk kasteel ging.

En allicht gebruikte ze haar contacten in het geschil tussen de begijnen en het Sint Pieterskapittel rond zeggenschap van de begijnen bij de benoeming van hun pastoor. Dit geschil werd in december 1431 beslecht ten voordele van de begijnen door de bul (iv) van Paus Eugenius IV.

Diverse vermeldingen : begijnen, de Kapel van het Heilig Sacrament, en een achterstallige erfpacht ...

Op 12 december 1455 wordt Lysbetten Tymerman 'de beghine' vermeld als houdster van een erfpacht op huis en hof van haar vader Jan Tymerman.

Een erfpachtakte van 6 december 1446 vermeldt een erfpacht ten gunste van Beele de Beghine.

Op 3 november 1455 koopt Lysbetten Oems, meesteres van het Begijnhof te Turnhout, een erfpacht namens de "Capelriën vanden Heiligen Sacramente inden Beghynhove aldaer". De verkoopster Yde Boels schenkt vervolgens een erfpacht "ter eeren Goods ende haren sielen salicheit" en dit aan priester Willem Klynke dit ten gunste van de prebende van het Heilig Sacrament in het Begijnhof, en na het overlijden van de schenkster.

Margrieten Gheenst beghijne geeft een akker in erfpacht op 4 april 1448.

Op 22 januari 1450 koopt begijn Heilwych Spapen een lijfrente op de helft van een huis en hof in de Klinkstraat in Turnhout.

Het Schepenregister Turnhout vermeldt op 4 mei 1454 een rechtszitting.

Lysbetten Oems samen met Mariën Jan Sthynen dochter, meesteressen van het Turnhouts Begijnhof vorderen voor de schepenbank zes jaar achterstallige erfpacht namens de " Heiligen Sacramente opten Beghynhove tot Turnout ". Ene Lysbetten Bruystens kocht deze erfpacht in 1431 en schonk ze bij testament. Een Jan Sthynen, vermoedelijk de vader van Mariën, bezat een erf net ten zuiden van het begijnhof (zie kaart 2)

Een schepenbrief van 28 mei 1517 vermeldt de begijn Peternelle Meels als verkoopster van een erfpacht.

De omgeving van het Begijnhof

Erfgoed Noorderkempen maakte in 2015 een reconstructie van het Begijnhof in de 15e eeuw, dit mede in het kader van het landschapsbeheersplan voor het begijnhof. De onderliggende kaart geeft het huidig kadaster weer.

Kaart 1 - reconstructie begijnhof 15e eeuw

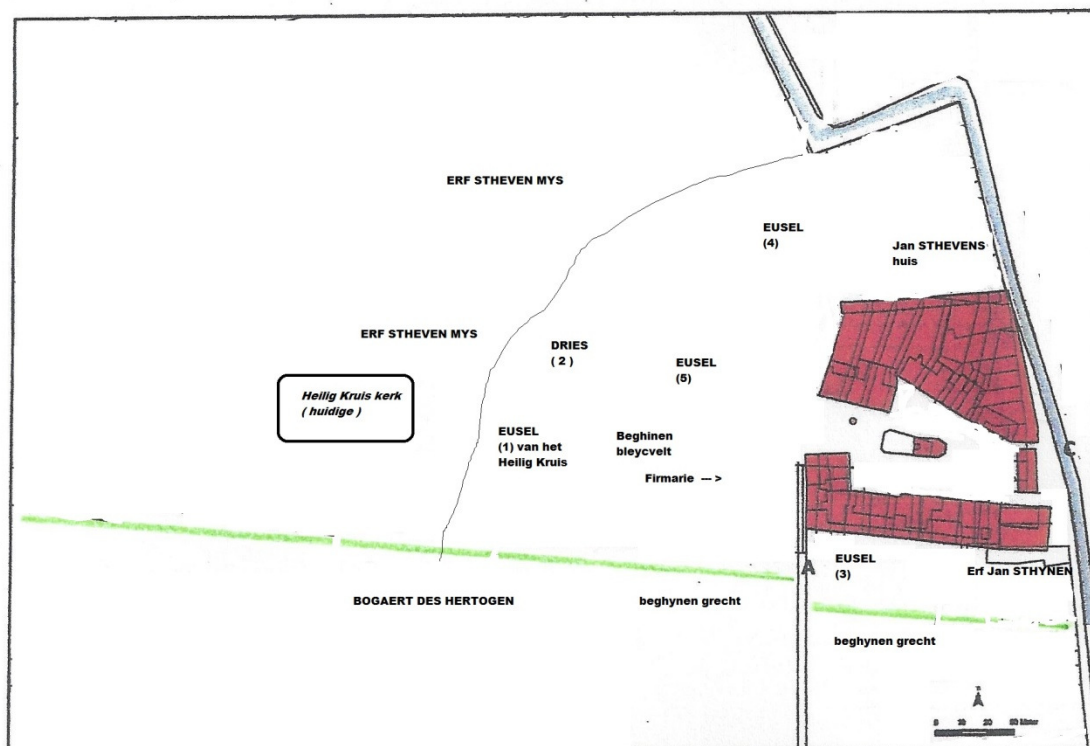
Het begijnhof bleef rechtstreeks van het kasteel toegankelijk via de 'boschpoort' (A) al werd een hoofdtoegang in het oosten voorzien. Men moest de Meerloop (C) oversteken om deze toegang te bereiken.

Wij voegden indicatief de grens (groene lijn) van het kasteeldomein van de Hertog van Brabant toe.

De vijf aangetroffen topografische aanduidingen in de schepenakten dateren van de jaren 1449 tot 1457. De burens worden vermeld volgens de windstreek, evenals de houders van een erfpacht op het betrokken pand, en natuurlijk koper en verkoper.

Naar best vermogen werd deze informatie overgebracht op volgend plan (kaart 2) na wissen van de kadastrale laag en met indicatie van de ligging van de huidige begijnhofkerk.

De uitbreiding van het begijnhof als 'besloten hof' was slechts mogelijk in westelijke of eventueel noordwestelijke richting. En in deze beide richtingen wordt Stheven Mys viermaal als buurman vermeld; hij overleed tussen 1453 en 1455 in welk jaar als buur de 'kinderen Stheven Mys' worden vermeld. De precieze grens van dit perceel kan niet bepaald worden, maar we mogen vermoeden dat de latere kerk en begijnhoeve zich op deze gronden bevinden.

Kaart 2 - indicatie buurt begijnhof medio 15e eeuw

Zoals reeds vermeld kocht op 8 december 1449 het Heilig Kruis een eusel (een door bos of bomen omsloten weide). Dit eusel (1) ligt west van de Firmarie en noord van de boomgaard van de Hertog.

De toenmalige infirmerie lag dus aan de westzijde van het begijnhof, en vermoedelijk in de zuidwestelijke hoek van het toen bebouwde gedeelte.

Een akte van 14 februari 1453 vermeld een dries (2) met zuid en west het "Heylich Cruys" - naar we vermoeden het net vermelde eusel (1) - en noord en oost aan het erf van wijlen Stheven Mys.

Op 6 maart 1454 koopt Mariën Sthynen, Meesteres van het Begijnhof van Turnhout een viertel rog erfpacht namens de Kapel van het Heilig Kruis. Het betreft een eusel (3) gelegen achter het Begijnhof. Ten zuiden ligt de boomgaard van de Hertog en ook de "Beghynen grecht", aan de westzijde het erf van het "Heilichs Cruys vanden voirs Beghynhove", en noord en oost aan het erf van Jan Sthynen. Mogelijk strekte dit eusel zich uit aan de overzijde van het pad van de Boschpoort. Oost, vermoedelijk aan de Begijnenstraat, ligt het erf van Jan Sthynen.

Op 20 november 1455 wordt een eusel (4) vermeld dat ligt ten noorden van het begijnhof, en met westelijke buur het huis van Jan Sthevens.

In augustus 1457 wordt een erfpacht verkocht op een eusel (5) met ten zuiden het 'Beghinen bleycvelt' : " ghelegen achter d' Beghynhof, oestwärts aen erfve Stheven Mys kynderen dat Bitters plach te wesen, westwert aen erfve des voirs Beghynhoefs dat Henric Van Oerle plach

te wesen, suytwert aen der Beghinen bleycvelt dat Jan Moens plach te wesen ende noert aen erfve Stheven Mys kynderen".

Deze bleekweide lag dus buiten het toen bebouwde deel van het begijnhof, en viel allicht samen met het voormelde eusel (1), aangekocht door het Heilig Kruis in 1449.

Het Begijnhof van Herentals

We beperken ons tot korte vermeldingen :

6 juni 1406 : De Heilige Geest "nu tot Herentals opt begijnhof" wordt vermeld als eigenaar van een mudde rog erfpacht op een beemd.

Op 7 februari 1428 verschijnt Katarine Sthevens in twee akten. Zij treedt op zowel voor Sint Katarina in het Begijnhof te Herentals, als voor de Infirmierie aldaar.

Katarine Henric Sthevens dochter Van Loen synder suster koopt voor rekening van "Sinte Katarinen te Herentals int begijnhof" een erfrente van twee gulden cronen ... te leveren in het begijnhof.

Jannys Die Weder verkoopt aan Katarine Henric Sthevens dochter Van Loen synder suster en tot behoef der Formeriën te Herentals int begijnhof twee gulden Franse Kronen erfelijke renten, eveneens te leveren in het Begijnhof van Herentals.

Besluit

De schepenregisters bieden gegevens over Turnhoutse begijnen en begijnhof voor de jaren 1427 tot en met 1457. Ook het begijnhof van Herentals wordt driemaal vermeld.

De begijnen konden vrij over hun vermogen beschikken.

Het begijnhof zelf verschijnt niet als rechtspersoon, wel treden de Infirmierie van het Begijnhof als zodanig op, evenals het Heilig Kruis of 'Kapel van het Heilig kruis', en het Heilig Sacrament. Meerdere meesteressen van het begijnhof worden bij naam vernoemd en treden op in rechte als handelend voor de vermelde rechtspersonen.

Reeds in 1457 is er sprake van een bleekveld.

Ook vernemen we dat Wouter Wynkens parochiaan was in het begijnhof in 1428. Drie jaar later, in december 1431, verschijnt de bul van Paus Eugenius IV die het geschil tussen de begijnen en het Sint Pieterskapittel rond zeggenschap van de begijnen bij de benoeming van hun pastoor beslechtte ten voordele van de begijnen.

Bronnen

- (i) Floris Prims, *Geschiedenis van Antwerpen II. - De XIIIde Eeuw, 2e boek De economische orde*, Standaard Boekhandel, 1929, 2.
- (ii) Hugo Vanden Bossche, *Begijnen, begijnhoven en het begijnhof van Turnhout. De Vrienden van het begijnhof van Turnhout/ Brepols*, 2013, 84.
- (iii) Kan. J.E. Jansen, *Jaargetijdenboek van het St Pieterskapittel te Turnhout in de XVe - XVIe Eeuwen*, J. Deckx-Van Tulden, 1924 vervat in Kan. J.E. Jansen *Miscellanea Deel I Religieuze geschiedenis*, Stadsarchief Turnhout, 1998, 202, 234, 292.
- (iv) Jef Van den Bergh, *Bul van Paus Eugenius VIII - 30 december 1431- uit het archief van het begijnhof van Turnhout, 1. Transcriptie en vertaling Vanden Bossche H. en Vanden Bergh J., 2. Duiding en bespreking. **Begijnhofkrant** nr. 48 (zomer), 2015, 13-14 Jef Van den Bergh, *Uit het archief van het begijnhof van Turnhout. Akte opgemaakt door notarius publicus Wilhelmus De Stakenborch op verzoek van Petrus Cant*, op 9 juli 1432. **Begijnhofkrant** nr. 49 (herfst) 2015, 15 – 17.*